

társadalompolitika - szociálpolitika - szociális munka - társadalompolitika - szociálpolitika - szociális munka - társadalompolitika - szociálpolitika - szociális munka - társadalompolitika - szociálpolitika - szociális munka - társadalompolitika - szociálpolitika - szociális munka - társadalompolitika - szociálpolitika - szociális munka - tár-

SZEMELVÉNYEK PHD-HALLGATÓK MUNKÁIBÓL

2014

társadalompolitika - szociálpolitika - szociális munka - társadalompolitika - szociálpolitika - szociális munka - társadalompolitika - szociálpolitika - szociális munka - társadalompolitika - szociálpolitika - szociális munka - társadalompolitika - szociálpolitika - szociális munka - tár-

Szerkesztette: ©Kocsis Erzsébet

Szerzők:

- © Folmeg Márta
- © Kóbor Krisztina
- © Pilinszki Attila
- © Szabó Péter
- © Udvari Kerstin
- © Vajda Norbert
- © Varga István
- © Vida Anikó

Kiadja:

Magyarországi Szociális Szakemberek Képzéséért Egyesület, Budapest
<http://www.3sz.hu/tartalom/magyarorszagi-szocialis-szakemberek-kepzesert-egyesulet>

Felelős kiadó:

Kocsis Erzsébet elnök

ISBN 978-963-12-0444-5

Tartalomjegyzék

Elöljáróban.....	4
UDVARI KERSTIN: Fejezetek a német szociális munka történetéből - a weimari köztársaság és a nemzetiszocialista korszak.....	7
VARGA ISTVÁN: A törvénytelen gyermek tartására indított per mint társadalmi konstrukció és szociálpolitikai eszköz.....	18
FOLMEG MÁRTA: Nők a politikai gépezetben és a gazdasági szférában.....	34
SZABÓ PÉTER: Áthangolt családtámogatási rendszer.....	50
VIDA ANIKÓ: Munkával vagy munka nélkül? Az állampolgári alapjövedelem dilemmái a teljes jogú társadalmi tagság perspektívájából.....	76
VAJDA NORBERT: A közösségvesztést követő társadalmi integráció lehetőségei.....	86
KÓBOR KRISZTINA: Újításból szolgáltatás – szolgáltatásból újítás, nyugat-dunántúli és észak-alföldi módra.....	103
PILINSZKI ATTILA: Egy diádkutatás margójára – módszertani megfontolások.....	119

VIDA ANIKÓ*

**Munkával vagy munka nélkül?
Az állampolgári alapjövedelem dilemmái a teljes jogú társadalmi tagság
perspektívájából**

Absztrakt:

Disszertációm** fókuszában az aktív korú nem foglalkoztatottak társadalmi „beilleszkedését” célzó jelenkori szociálpolitikai gyakorlatok vizsgálata áll, abból az előfeltevésből kiindulva, hogy a beillesztés kedvezőtlen feltételeinek és a hátrányos részvételnek esetenként ugyanolyan negatív következményei lehetnek, mint a tudatos kirekesztésnek. A formális munka világán keresztül történő társadalmi betagozódás kiváltására több, ma még utópisztikusnak tűnő elméleti feltevés született. Jelen tanulmány az egyik legvitatottabb elgondolás, a minden állampolgárt egyforma mértékben és feltétel nélkül megillető állampolgársági alapjövedelem bevezetésével kapcsolatos nemzetközi vita áttekintésére, az ellene, illetve mellette felhozott érvek elemzésére vállalkozik.

Abstract:

My PhD dissertation focus is the labour market and social policy measures aiming to assist the long-term unemployed, their families, and their social integration from the perspective of full citizenship. I argue, that on the contrary to their original aims, the workfare policies often inevitably entail the exclusion of those who cannot meet the required rules or do not comply with them from any reason. Therefore nowadays became more and more popular the concept of an unconditional basic income to all members of society regardless of their willingness to work. My study investigates what circumstances and how efficiently could provide the basic income as a possible form of social participation.

---

* A szerző a SZTE Egészségtudományi és Szociális Képzési Kar Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék főiskolai adjunktusa, az ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola Szociálpolitika Doktori Program hallgatója

** Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Szalai Júliának a dolgozat elkészítése során nyújtott szakmai segítségéért, kritikai észrevételeiért.

Bevezetés

A doktori disszertációm témája és alapkonceptiója sokat változott a témaválasztás és a disszertáció befejezése (2006 és 2013) közötti időszakban. Kezdetben az aktív korú nem foglalkoztatottak társadalmi „beilleszkedését” célzó jelenkori szociálpolitikai gyakorlat nem kívánt mellékhatásairól, vagyis a „beillesztő” politikák kirekesztő mechanizmusairól szerettem volna írni. Ám az elmúlt években jelentős változások történek az aktív korú munkanélküliek segélyezésében, ami természetesen nem hagyta, nem hagyhatta érintetlenül a dolgozat eredeti koncepcióját sem. Egy idő után azért döntöttem a teljes tartalmú társadalmi tagság pozitív, és vállaltan normatív vonatkoztatási keretének használata mellett, mert azt reméltem, hogy ily módon sikerül elkerülnöm az „azt látom, amit látni szeretnék” csapdáját, és a tartós munkanélküliek ellátásainak feltételelenségé válásában, a jogosultságok szűkítésében, a reciprocitás elvének egyre határozottabb érvényesítésében nemcsak az intézményes kirekesztési mechanizmusok újabb és újabb megnyilvánulásait veszem észre. A „beillesztő” politikák diszfunkciói ily módon tágabb kontextusba helyeződtek, és a hangsúly a tartósan munkanélküliek jogosultságaira, legfőképp a jogok és a kötelességek közötti egyensúlyi állapotok átrendeződésére került.

Az aktív munkaerőpiaci politikák irányába történő elmozdulás ugyanúgy felfogható a lehetőségek kiszélesítéseként, mint a támogatások lefaragásának, a korábban kvázi feltétel nélkül járó támogatások csökkentésének ideológiai háttereként. A teljes tartalmú társadalmi tagság pozitív vonatkoztatási kerete ellenére számomra meggyőzőbbnek tűnnek a nyugat-európai és amerikai *workfare* politikák kritikai megközelítései, melyek szerint ezen politikák egyik következménye a tisztelet elvesztése, amelyet a jóléti politikák alanyainak másodrendű állampolgárként (pontosabban „nem állampolgárként”) való kezelése hozott magával. Ezek szerint a szankcionált kötelességek - vagyis a segélyek munkavégzéshez kötése - sokkal inkább a mítoszok és szertartások által uralt szimbolikus politika világához tartoznak. Arról győzik meg a többségi társadalom tagjait, hogy a segélyezettek nem a semmiért kapnak valamit (Handler 2003, McDonald-Marston 2005). Ezzel kapcsolatosan az egyik legérdekesebb ellentmondás, hogy a tartós és tömeges munkanélküliség nemhogy nem csökkentette, hanem még inkább növelte a teljes foglalkoztatás eszményének fontosságát és politikai mozgósító erejét (Csoba 2010).

Mindeközben egyre többen vannak, akik az elsődleges munkapiac több évtizede tartó válságtünetei miatt kétségbe vonják a munka központi szerepét, azt szorgalmazva, hogy a teljes körű társadalmi tagság alapja ezen túl ne – vagy ne kizárólag – a fizetett munkavégzésben való részvétel legyen. A formális munka világán keresztül történő társadalmi betagozódás teljes vagy részleges kiváltására több, ma még többé-kevésbé utópisztikusnak ható elméleti feltevés született, amelyek mind arra tesznek javaslatot, hogy a fizetett munkával egyenrangúként más tevékenységek is társadalmilag elfogadottnak számíthassanak. Talán a legismertebb ezek közül a „polgári munka” koncepciója (Beck 2009) vagy André Gorz multi-aktivitás társadalmának modellje (Török 2006). Ezek a javaslatok általában a munka hagyományos fogalmának (bérmunka) megváltoztatását vagy kiszélesítését, valamint a meglévő munkák igazságosabb (pl. munkaidő-csökkentés, részmunkák, stb.) elosztását szorgalmazzák.¹ A gondozási etika hívei szerint például a

¹ A teljes foglalkoztatás alternatív paradigmáiról, különösen a szociális gazdaságról lásd még: Csoba 2010, 58-74.)

gondozással összefüggő tevékenységeket² is a társadalmi részvétel saját jogú kiindulópontjaként kellene elismerni (Sevenhuijsen 1998, 1999).

De ezek közül egyik sem képviseli tisztán azt a nézetet, mely szerint a teljes jogú társadalmi tagságot teljesen le kellene választani a fizetett munkavégzésben való részvételről. Következésképpen nem is annyira vitatottak, mint a munkaerőpiac radikális dekommodifikációját célzó, állampolgársági alapon járó minimumjövedelem bevezetése. Az univerzális alapjövedelemre vonatkozó idea egyébiránt nem új, az elmúlt kétszáz évben – különféle neven – már több helyütt is felbukkant.³ Az Európai Unióban a hetvenes évek végétől kezdtek el komolyabban foglalkozni az alapjövedelemmel, de az utóbbi két évtizedben már a politikai és közéleti viták középpontjába került (Van Parijs 2000, 2010). Az alapjövedelem hívei először Európában (1986) szerveződtek hálózattá, majd 2004-ben megalakult a világszervezet is. Az Európai Bizottság 2013 januárjában vette nyilvántartásba a Feltétel Nélküli Alapjövedelem (FNA) bevezetésének előkészítését célzó európai polgári kezdeményezést

Az ellene, illetve mellette felhozott érvek részletesebb elemzése már csak azért sem megkerülhető, mert sokan a teljes jogú társadalmi tagság szimbólumát vagy éppen újjáélesztésének lehetőségét⁴ látják benne. Az erről szóló diskurzus áttekintése még akkor sem haszontalan, ha tisztában vagyunk azzal, hogy ma Magyarországon „*kevés dolog tűnhet annyira időszerűtlennek, mint a feltétel nélküli alapjövedelem gondolata*” (Misetics 2010, 7.).

Állampolgári alapjövedelem és minimumjövedelem programok

Az állampolgári alapjövedelem bevezetésével kapcsolatos argumentációk bemutatása előtt mindenképpen fontos tisztázni, hogy a garantált minimumjövedelem nem azonos a politikai közösség minden tagja számára feltétel nélkül járó alapjövedelemmel. Az Európai Unió majd minden tagországa⁵ rendelkezik valamilyen minimumjövedelmi rendszerrel a munkaképes korúak számára. Ezekben az a közös, hogy egyfajta utolsó mentsvárként szolgálnak azoknak, akik nem részesülhetnek társadalombiztosítási kifizetésekben, vagy az arra való jogosultságuk lejárt. Ezen szociális támogatások legfőbb célja a nélkülözés megelőzése vagy enyhítése lenne. Ám pont ennek az elvárásnak nem tudnak kellőképpen megfelelni, hiszen a szakértők értékelése szerint a legtöbb tagország részint nem határozta meg, hogy a minimális megélhetés biztosításához mekkora jövedelem szükséges, részint nem is rendelkezik olyan minimumjövedelmi rendszerrel, amely lehetővé teszi az emberhez méltó életet.⁶ A garantált

---

² A feminista politikafilozófusok a gondozást a szokásosnál sokkal szélesebb értelemben használják, mellyel az a céljuk, hogy ilyen módon is hangsúlyozzák a gondozási tevékenységek helyhez (privát szféra) és nemhez (női munka) kötöttségének tarthatatlanságát. A gondozási etika egyik legismertebb teoretikusának megfogalmazásában: „*A legáltalánosabb szinten minden olyan tevékenység gondozásnak tekinthető, amely magában foglalja mindazt, amit a saját »világunk« karbantartása, továbbfejlesztése és megjavítása érdekében teszünk, annak érdekében, hogy a lehető legjobb minőségű legyen az életünk.*” (Tronto 1993, 103.)

³ Az Egyesült Államokban James Tobin Nobel díjas közgazdász volt az első (1967-ben), aki szakmai érvekkel támasztotta alá az alapjövedelem szükségességét. Pár évvel később sikerült meggyőznie az amerikai elnökválasztás egyik jelöltjét – George McGovern szenátort –, így az alapjövedelem politikai programja még a kampányba is bekerült. Igaz, ezt követően a feledés homályába merült. (Van Parijs 2000).

⁴ Például Carole Pateman amerikai feminista politikai filozófus vagy Zygmunt Bauman. (Misetics 2010)

⁵ Mindössze két kivétel van: Olaszország és Görögország. (Frazer-Marlier 2010)

⁶ Az EU Miniszterek Tanácsa 1992-es ajánlásában felszólította a tagállamokat, hogy „*ismerjék el – a társadalmi kirekesztés elleni átfogó és következetes küzdelem részeként - az embernek az emberi méltósággal összeegyeztethető élethez szükséges elégséges forrásokra és szociális támogatásra való alapvető jogát.*” (Frazer-Marlier 2010, 82-83.)

minimumjövedelmi programok ráadásul szelektívek, tehát még a legideálisabb esetben sem fedik le a jogosultak teljes körét.

Miután ezeket a szociális támogatásokat egyre kevésbé tekintik alapvető jognak,⁷ így a tagállamok többségében a jövedelem-kifizetéseket a munkavállalási hajlandósághoz kötik. Ráadásul sok országban egyértelmű trendnek mutatkozik a feltételesség növelése, vagyis a jogosultsági feltételek szigorítása (Frazer-Marlier 2010).

Ezzel szemben „*az alapjövedelem olyan jövedelem, amelyet egy politikai közösség valamennyi tagja számára egyéni alapon biztosít, anyagi helyzetétől függetlenül és munkakötelezettség nélkül.*” (Van Parijs 2010, 9.). A meghatározás az állampolgári alapjövedelem egyik legegyszerűbb hívétől, Philippe Van Parijs-tól származik, aki már az 1990-es évek közepén megírta azt a könyvét,⁸ amelyet máig az alapjövedelem legátfogóbb normatív megalapozásának tartanak (Missetics 2010). A jelenleg is működő minimumjövedelmi rendszerekhez képest nagyon fontos különbséget jelentene, hogy az alapjövedelem szegénynek és gazdagnak egyaránt járna, ráadásul ugyanolyan összegben, függetlenül a háztartás összetételétől.⁹ Ez azonban nem jelentené automatikusan – legalábbis a tervezet támogatók szerint - a jobb módúak helyzetének a javulását.¹⁰ Hasonlóképpen nem számítana a munkavállalói hajlandósággal mért érdemesség sem, így még a sokszor emlegetett lusta, Malibu-i szörfös is megkaphatná (Van Parijs 2000). Egy még ennél is „radikálisabb” elgondolás szerint a minimumjövedelem bevezetésének együtt kellene járnia a maximum jövedelem bevezetésével is (Vandenbergh 2002).

Az alapjövedelmet Van Parijs rendszeres időközönként fizetett készpénzes juttatásként képzelel el, de nem zárja ki annak lehetőségét sem, hogy ezt egy összegben (alaptámogatás)¹¹ fizessék ki. A természetben nyújtott támogatásokat vagy szolgáltatásokat viszont már nem sorolja az alapjövedelem kategóriája alá, mert ezek korlátoznák a fogyasztás idejét és annak célját. Bár az elnevezés azt sugallná, hogy az alapjövedelmet a nemzetállamok finanszírozzák, de a tervezet támogatói ugyanígy elképzelhetőnek tartják a nemzetállamok alatti (tartomány vagy önkormányzat) vagy feletti (pl. EU, ENSZ) szinteket is. A definíció másik fontos eleme az adott politikai közösséghez való tartozás, de ennek kritériumait meg lehet kirekesztő és kevésbé kirekesztő módon is fogalmazni. Az alapjövedelem támogatóinak többsége nemcsak a jogi értelemben vett állampolgárokat tekinti kedvezményezettnek, hanem minden olyan személyt, aki jogszerűen és tartósan az adott állam területén él. A közösségi tagságot az életkor mentén is meg lehet határozni, erre vonatkozóan is több elgondolás született, így vannak, akik a születéstől a halálig tartó jognak tartják, míg mások csak a népesség nagykorú tagjainak biztosítanak¹² (Van Parijs 2010).

---

⁷ A rászorultsági alapon járó szelektív ellátások társadalmi legitimitása Magyarországon is alacsony. A Medián 2011 őszi végzett közvélemény-kutatása szerint a megkérdezettek fele értett egyet azzal, hogy az állam a szegények közül csak azokat támogassa, akik ezt munkájukkal, magatartásukkal kiérdemelték. (Scharle-Medgyesi 2012)

⁸ Real Freedom for All: What (if anything) can justify capitalism? (Van Parijs 1995)

⁹ A fogyasztási egységre épülő jelenkori szociálpolitikai gyakorlatokkal szemben Van Parijs azért tartja jobb megoldásnak az egyéni jogosultságot, mert így nem kell felmérni a kedvezményezettek életkörülményeit, következőképpen felszámolja az ellenőrzéssel együtt járó kontrollt. (Van Parijs 2010)

¹⁰ Ezt a javaslatok többsége úgy kívánna elérni, hogy az alapjövedelem bevezetésével párhuzamosan részben eltörölné a létező juttatások és adókedvezmények jelenlegi rendszerét.

¹¹ Ebben a konstrukcióban a kedvezményezettek a nagykorúság betöltésekor jutnának hozzá a támogatáshoz.

¹² Igaz, ez utóbbi esetben az alapjövedelmet univerzális gyermektámogatási rendszerrel egészítenék ki, illetve a nyugdíjkorhatárt átlépők számára járulékfizetési kötelezettség nélküli alapnyugdíjat biztosítanak. (Van Parijs 2010)

Az alapjövedelemnél nagyobb elfogadottsággal bíró negatív jövedelemadó esetében már kevésbé lehet éles határvonalat húzni a két rendszer között.¹³ A hasonlóságból adódóan sokan ugyanazokkal az előnyökkel ruházzák fel, mint az állampolgári jövedelmet. Parijs korábbi tanulmányaiban egyértelműen az alapjövedelem mellett érvelt, míg a negatív jövedelemadóról azt tartotta, hogy: 1) Nem képes a szegénység kivédésére. 2) A háztartás tagjai közötti igazságtalanabb elosztást generál. 3) Kevésbé hatásos a szegénységi vagy munkanélküliségi csapda elkerülésében (Van Parijs 2000). Később árnyaltabban fogalmazott, és azt is elismerte, hogy bizonyos körülmények esetén – például ha a postás készpénzben kézbesíti a támogatásokat vagy az adóhatóság rossz hatékonysággal működik – a negatív jövedelemadó rendszer jóval előnyösebb lehet (Van Parijs 2010).

Érvek a „realista utópia¹⁴” mellett

Philippe Van Parijs a már említett könyve bevezetőjében két nagyon rövid és kategorikus tételben foglalta össze az alapjövedelem szükségességét. 1) A jelenkori kapitalista társadalmak tele vannak elfogadhatatlan egyenlőtlenségekkel. 2) A szabadság mindennél fontosabb. A két tézis úgy kapcsolódik össze okfejtésében, hogy amennyiben a „valódi szabadság” nem csupán jog,¹⁵ hanem az anyagi javak függvénye is, úgy az emberek jövedelmei ebben a vonatkozásban kétségkívül meghatározó jelentőséggel bírnak. A „valódi szabadság” azonban nem egyenlő a vásárláshoz és a fogyasztáshoz való joggal. Sokkal inkább arra vonatkozik az egyének szabadsága, hogy lehetőségük legyen úgy élni, ahogyan élni szeretnének.¹⁶ Ugyanez a társadalmi igazságosság felől közelítve úgy hangzik, hogy a „valódi szabadsághoz” szükséges lehetőségeket – így végső soron az ehhez szükséges forrásokat - egalitáriánus szempontok szerint kellene a társadalom tagjai között elosztani (Van Parijs 1995). Carole Pateman a szabadságot nem elsősorban a rendelkezésre álló anyagi lehetőségek függvényeként értelmezi, hanem sokkal inkább az egyének autonómiájaként vagy önrendelkezéseként. A szerény, de tisztességes megélhetést biztosító alapjövedelem ebben a vonatkozásban inkább a „valódi demokrácia” zálogaként jelenik meg, amely - az általános választójoghoz hasonlóan - lehetővé tenné az egyének számára a lehető legteljesebb körű társadalmi részvételt (Pateman 2004).

Egy másfajta érvrendszerben a feltétel nélküli alapjövedelem szociálpolitikai szükségszerűségként jelenik meg, melyre azért van szükség, mert a teljes foglalkoztatáson alapuló szociális vagy jóléti modell gazdaságilag megvalósíthatatlanná, ökológiailag védhetlenné, valamint szociálisan elfogadhatatlanná vált. Ebből adódóan az alapjövedelemben egy olyan szociálpolitikai reformstratégia központi elemét látják, amely a jóléti állam értékeit - szabadság, egyenlőség és társadalmi igazságosság - átmenti a teljes foglalkoztatottság utáni időszak viszonyai közé (Mückenberger-Offe-Ostner 2010). Közvetett módon a szociális biztonsági rendszerek megújításához köthető az a szakmapolitikai érvelés is, mely szerint a munkateszt és a jövedelemteszt együttes elhagyása a szegények és munkanélküliek alkupozíciójának erősödéséhez, ezzel pedig a lehetőségeik kibővüléséhez

¹³ Ez egy olyan egységes adókedvezmény, ami a kedvezmény összegénél kisebb adóteher esetén juttatás formájában is igénybe vehető. A legfontosabb különbséget tehát az jelenti, hogy a negatív jövedelemadót utólag fizetik meg, szemben az alapjövedelemmel, amely ún. ex ante alapon működő rendszer. (Van Parijs 2010)

¹⁴ A kifejezést Ulrich Beck használta a feltétel nélküli alapjövedelemre. (Beck 2009)

¹⁵ A szabadságnak erre a fajta értelmezésére használt „negatív szabadság” fogalmát Parijs félrevezetőnek tartja, ezért nem is használja. (Van Parijs 1995)

¹⁶ Ezt még kiegészíti azzal, hogy ehhez egy olyan társadalmi berendezkedés is szükségeltetik, amelyben ugyan a társadalom tagjait formálisan ugyanazok a jogok illetik meg, de az intézményeknek úgy kellene működniük, hogy a legtöbb lehetőséget a legesélytelenebbek számára biztosítsák. (Van Parijs 1995, 4-5) Lényegében hasonló tartalommal bír a „pozitív szabadság” és a társadalmi életésélyek fogalma is.

vezetne. Ezek szerint egy univerzális támogatási rendszer kiküszöbölné a szelektív jóléti transzferek két legtipikusabb hibáját: egyrészt a szegények könnyebben juthatnának hozzá a támogatáshoz, másrészt semmilyen szempontból nem megőrző az a jövedelem, amely mindenkinek, állampolgári alapon jár. Ráadásul ebben a konstrukcióban elkerülhetővé válna a rászorultsági alapon járó ellátásoknak tulajdonított szegénységi vagy munkanélküliségi csapda kockázata is (Van Parijs 2010). Ugyanezzel érvel Vandenberghe is, aki szerint az alapjövedelem bevezetésével a munkaerőpiac rugalmasabbá válna, az emberek eldönthetnék, hogy magasabb bérezésű, jó munkákat vagy rosszul fizetett,¹⁷ alacsony presztízsű munkákat vállalnak-e el. Ennek következtében az embertelen munkakörülmények jórészt megszüntethetőek lennének, mivel a munkavállalók hatékonyabban tudnának védekezni a kizsákmányolással szemben¹⁸ (Vandenberghe 2002, Wright 2004). Ez utóbbihoz kapcsolhatók a fenntartható fejlődés ökológiai szempontjai is (Van Parijs 2010), hiszen az állampolgári jövedelem a munkanélküliséget nem a már ismert, „ortodox”, gazdasági növekedésre alapozott stratégiákkal kezelné, hanem a kínálati oldal kiszolgáltatottságának csökkentésével.

A munkakényszer alóli mentességet az alapjövedelem támogatói nemcsak „negatív szabadságként” értelmezik, hanem egyúttal a fizetett munkán alapuló állampolgárság tartalmának megújítását, a fizetett munka „trónfosztását” is remélik tőle. Azt feltételezve, hogy az ily módon felszabadult időben lehetővé válna, hogy az emberek számukra fontos és/vagy társadalmilag hasznosabb tevékenységeket végezzenek (Beck 2009). Ezeket az elgondolásokat elsősorban Arendt és Habermas munkái inspirálták, és röviden úgy foglalkozhatók össze, hogy az államon és a piacon túli vagy kívüli társadalmi cselekvések kiformalása és társadalmilag hasznos tevékenységként való elismerése nemcsak az egyének számára lenne hasznos, hanem hozzájárulhatna egy igazságosabb, demokratikusabb és élhetőbb társadalom (emberarcú kapitalizmus?) kialakításához is (Beck 2009, Vandenberghe 2002, Pateman 2004). Cole is azért támogatná az alapjövedelem bevezetését, mert ez egyrésztől kihívás lehetne a munkával kapcsolatos morális diskurzusoknak,¹⁹ másrésztől más irányba vinné a foglalkoztatás- és szociálpolitikára irányuló kritikai elemzéseket és szakmapolitikai javaslatokat (Cole 2008).

Az alapjövedelem bevezetését a mellette érvelők ezzel együtt gazdaságilag is fenntarthatónak, sőt megtérülő beruházásnak tartják. Beck szerint amennyiben a munka függetlenedne a jövedelemtől, úgy ez jelentős gazdasági mobilitást, produktivitást és kreativitást is gerjesztene. Mások azzal érvelnek, hogy a GDP körülbelül 30 százalékát kitevő nyugdíjakat, munkanélküli ellátásokat, ösztöndíjakat, adókedvezményeket, stb. el lehetne törölni abban az esetben, ha mértékét nem egy fix összegben állapítanák meg, hanem a GDP egy bizonyos százalékát (30-50) osztanák el az állampolgárok között (Vandenberghe 2002).

---

¹⁷ Ugyanakkor azt is hozzáteszi, hogy az alacsony fizetéssel járó munkák között is van olyan, amit megéri elvállalni a munka önmagában vett értéke vagy az általa szerzhető tapasztalat miatt, de ezeket az aspektusokat csak az érintettek látják át. (Van Parijs, 2010)

¹⁸ Wright szerint az univerzális alapjövedelem csökkentené az osztálykülönbségeket, pontosabban növelné a munkásosztály hatalmát. Ehhez két feltétel egyidejű teljesülése szükséges: a juttatásnak viszonylag bőkezűnek, ugyanakkor gazdaságilag is fenntarthatónak kellene lennie. (Wright 2004)

¹⁹ Cole szerint a szociológiai, szociálpszichológiai kutatások maguk is hozzájárulnak azokhoz a kormányzati nézetekhez/törekvésekhez, amelyek a fizetett munkavégzést kitüntetett jelentőségűnek látják. A szociológia nem ismerte/ismeri el a munkához való instrumentális viszonyt a munkanélküli válaszadók körében. Angliában például a konzervatív párt bukása után a Munkáspárt munkanélküliségi politikájában is változatlan maradt a munkanélküliséget individuális problémaként tárgyaló szociológiai diskurzus. (Cole 2008)

Ami ellene szól

Az alapjövedelem mellett érvelők egyik legfontosabb érve, hogy amíg a munkára nem mint jogra, hanem kötelességre tekintenek, amíg a jövedelmek szisztematikusan a munkához kötődnek, mindazok, akik munka nélkül vannak, folyamatosan arra vannak kényszerítve, hogy még a legrosszabbul fizetett munkák elvállalásával is kifejezzék állampolgári elköteleződésüket a munkaetika iránt (Vandenberghé 2002, Chan 2004). Az ellene felhozott érvek szerint viszont, ha a munkát politikai jogként értelmezzük, akkor a megélhetési alapjövedelem bevezetése sem tudná biztosítani a munkanélküliek önbecsülésének és társadalmi hasznosságának érzését, sőt azt intézményesítené, hogy az illető munkájára nincs a társadalomnak szüksége (Gorz 1999, Phelps 2000). Ebben az értelmezésben a bér munka nemcsak és nem elsősorban „elidegenedett kényszer munka”, hanem olyan kompenzációs vagy emancipációs funkcióval²⁰ is rendelkezik, amely „kiszabadít az olyan szűk körű közösségbe való bezártságtól, amelyben az egyének közötti kapcsolatok erősen személyesített jellegű magánkapcsolatokat jelentenek, amelyeket a változékony erőviszonyok, érzelmi zavarok és rögzített formába nem önthető kötelezettségek szabályoznak” (Gorz 1999, 4.).

A munkához való instrumentális viszonyulás, a hagyományos munkaetika az amerikai irodalomban egyébiránt sokkal hangsúlyosabban jelenik meg.²¹ Galston például – Van Parijs cikkére reagálva – amellet érvel, hogy a munka értelemadó és időstrukturáló szereppel is bír. A munka segíti a fiatalokat a pszichés értelemben vett felnőtté válásra, emellett a gazdasági és társadalmi mobilitás forrása is (Galston 2000). Az alapjövedelem kritikusai szerint a korábban önkéntes és főként a privátszférához tartozó tevékenységek kvázi fizetett munkává történő átalakítása azon túl, hogy megfosztaná az embereket a munkával együtt járó pszichés és szociális előnyöktől, még a kirekesztettség újabb formáinak kialakulásának veszélyét is magában hordozhatná (Castel 1998, Gorz 1999, Török 2006).

Az előzőhöz szorosan kapcsolódik Van Parijs azon érvelésének cáfolata, mely szerint a nők kettős terhelésén is könnyíthetne, ha bizonyos életszakaszokban megengedhetnék maguknak a munkaerőpiacról való kivonulást, ilyenformán az alapjövedelem bevezetéséből a nők többet profitálhatnának (Van Parijs 2000). Parijs argumentációjában ez az alapjövedelem feminista aspektusaként szerepel, ugyanakkor ezzel a kijelentésével pont a nemek közötti egyenlőség alapelvét sérti, hiszen – ahogy erre Carole Pateman is felhívja a figyelmet – a háztartási munkát egyértelműen női feladatként tünteti fel, így a férfiakat szinte automatikusan felmenti a családi élet és a munkavállalás összehangolásának követelménye alól (Pateman 2004). Ebből adódóan a feministák jelentős része²² azért kritikus az állampolgári jövedelemmel, mert attól tartanak, hogy bevezetése megerősítené a már egyébként is meglévő egyenlőtlenségeket mind a fizetett, mind a fizetetlen munkák piacán, következésképpen arra ösztönözné a nőket, hogy még több háztartási és gondozási munkát vállaljanak magukra.

Míg az alapjövedelem támogatói a társadalmi igazságosság és a demokratikus alapértékek és intézmények megújításának lehetőségét látják az univerzális jövedelemben, addig a legtöbb morális ellenérv éppen arra hivatkozik, hogy amennyiben a semmiért adunk valamit, úgy az sértené az emberek igazságérzetét. Ezek szerint a reciprocitás egy rendkívül fontos eszme arra vonatkozóan, hogy azok, akik juttatásban részesülnek, valamilyen módon

²⁰ Lásd még Castel 1998, 410-411.

²¹ Az egyik szerző szarkasztikus megjegyzése szerint Európában feltételezhetően nagyobb visszhangja lenne a munkához való negatív viszonyulásnak. (Galston 2000)

²² Fontos megjegyezni, hogy a feminista kritikák többnyire nem az alapjövedelem ideáját utasítják el. A nemi szerepek szerinti munkamegosztással, mint egy lehetséges és nem kívánatos mellékhatással számolnak, és ugyanakkor olyan szakmapolitikai intézkedések bevezetését is szükségesnek tartanak, amelyekkel valamennyire kivédhetőek lennének ezek a hatások. Lásd bővebben (Elgarte 2010)

ellentételezzék azt, feltéve, hogy erre képesek. Ez azt is jelenti, hogy a reciprocitás önmagában nem elegendő, de nélkülözhetetlen alapelve a társadalmi igazságosságnak (Galston 2000, Phelps 2000). A munkához való viszonyuláshoz hasonlóan ebben a kérdésben is megfigyelhető az európai és amerikai politikai tradíció különbsége. Phelps egyik legfőbb ellenérve éppen az, hogy az univerzális alapjövedelem bevezetését a választók már csak azért sem támogatnák, mert ennek ideája nem egyeztethető össze a liberális köztársaság hagyományos amerikai eszméjével.²³ De még ha sikerülne is a választókkal elfogadtatni és bizonyos országokban bevezetnék, akkor is súlyos nemzetközi és belföldi mellékhatásokkal kellene számolni. Galston például azt hozza fel elrettentő példaként, hogy mi történne,²⁴ ha az Egyesült Államok bevezetné, de Mexikó már nem (Galston 2000).

Az alapjövedelem bevezetése természetesen ugyanannyira gazdasági, mint politikai kérdés, ezért egy ilyen típusú jövedelemnek egyszerre kellene fenntarthatónak és viszonylag bőkezűnek is lennie. Ezzel kapcsolatosan is sok kétely merül föl, így az ellene felhozott érvek egyik visszatérő eleme, hogy a jóléti államok jelenlegi szolgáltatásai és juttatásai nem teszik szükségessé és lehetővé sem egy univerzális alapjövedelem bevezetését (Bergmann 2010, Caputo 2008, Panitch 2011). A szolgáltatások versus készpénzes juttatások dilemmája részint arra vonatkozik, hogy egy svéd típusú jóléti állam szolgáltatásainak kiépítése és fenntartása fontosabb, mint az univerzális jövedelem bevezetése (Bergmann 2010), részint arra, hogy a jövedelemegyenlőtlenségek csökkentése helyett továbbra is inkább a szegénység enyhítésére kellene fókuszálni (Caputo 2008). Másrészt egy fenntartható feltétel nélküli alapjövedelem, azon túl, hogy nem lenne képes dekommodifikálni a munkaerőpiacot, azzal a veszéllyel is járna, hogy növelné az alapszükségletek (egészségügyi szolgáltatás, oktatás, gyermekgondozás) árjellegét, arra kényszerítve az embereket, hogy a piacról elégítsék ki ezen szükségleteiket (Panitch 2011). Panitch szerint veszélyes Van Parijs azon meggyőződése, hogy az emberek kellőképpen racionálisak és kockázatkerülők ahhoz, hogy a jövedelmük egy meghatározott részét egészségügyi biztosításokra költsék.²⁵ Ha tehát valódi szabadságot akarunk, a munkaerőpiac helyett hasznosabb lenne a közszolgáltatások piacát árutlanítani (Gorz 1999, Bergmann 2010, Panitch 2011).

Összegzés

Egy feltétel nélküli alapjövedelem bevezetése ma még politikailag és gazdaságilag is kivitelezhetetlen vállalkozásnak tűnhet, ám vannak olyan elemei, amelyek mindenképp megfontolásra érdemesek. Különösen fontosnak tartom Dahrendorf véleményét, aki egyfajta középutas politikát képvisel, amennyiben egyszerre tartja kívánatosnak a teljes foglalkoztatás megvalósítására irányuló törekvéseket és a mindenki számára biztosított alapvető jövedelmi garanciát, ami nem feltétlenül azonos a feltétel nélküli alapjövedelemmel.²⁶ Ugyancsak egyet lehet érteni azon javaslatával is, mely szerint: „*A szabadság terminusaiban fontosabb*

---

²³ Itt John Rawls társadalom-felfogását hivatkozom, aki a társadalmat egy olyan gazdasági vállalkozásnak látja, melyben az egyének elsősorban a saját, egyéni boldogulásukon keresztül járulnak hozzá közjóhoz. Az igazságosság így csak azokra vonatkozik, akik, még ha minimális mértékben is, de képesek és hajlandóak valamivel hozzájárulni ehhez a közös gazdasági „tortához”. (Phelps 2000)

²⁴ Az egyik valószínűsíthető következmény a bevándorlási politikák szigorítása, valamint a szélsőséges politikai erők színrelépése és megerősödése lehetne. (Galston 2000)

²⁵ Panitch azzal érvel, hogy közel 50 millió amerikai nincs biztosítva, és ebben nemcsak a pénzügyi játszik szerepet, hanem az is, hogy az emberek hajlamosak arra, hogy a jövőbeli megelégedésük és biztonságuk helyett a szükségleteik azonnali kielégítését válasszák. (Panitch 2011)

²⁶ „*Ez nem kell, hogy olyan garancia legyen, amely vetélkedik a normálmérettel vagy önmagában lehetővé tesz egy elfogadhatóan kényelmes életmódot. De olyan jogosultság legyen, amely nincs alávetve a politikai divatok presszióinak.*” (Dahrendorf 1994, 277.)

megállapítani a jogot a nem dolgozáshoz, hogy a kormányok ne kényszeríthessék az embereket olyan függőségbe, amelytől szabadulni akarnak.” (Dahrendorf 1994, 236.)

Ehhez pedig az szükséges, hogy az univerzális elvet érvényesítsék, mert a jövedelem- és a munkateszt érvényesítése óhatatlanul az érdemes és érdemtelen szegények megkülönböztetésével jár együtt, „s ez a többségi osztály kirekesztési, nem pedig befogadási szándékát hangsúlyozza” (Dahrendorf 1994, 278.). Castel szerint a kollektív érvényű, törvényileg intézményesített garanciák azért szükségesek, hogy a segítséget kérőt – a személyes tulajdonságaitól elvonatkoztatva – jogosultnak, ne pedig rászorulóknak tekintsék (Castel 2005). Ehhez először a szankciókat kellene eltörölni és nemcsak azért, mert ezek nem tudják megváltoztatni a viselkedést, hanem azért is, mert nagyon könnyű visszaélni velük.

A kényszerek és a szankciók eltörlése mellett szólnak továbbá azok a szociálpolitikát produktív ágazatként tételező megközelítések, amelyek a szociális kiadásokat, ideértve a minimális megélhetést biztosító jogosultsági típusú ellátásokat is, az emberi képességekbe való befektetésként fogják fel.²⁷ Ilyen módon a megélhetés biztonságát garantáló jóléti transzferjövendelmek az aktivizáló vagy képessé tevő szociális szolgáltatások sikerességének az előfeltételeiként jelennek meg. Ám azt is fontos megjegyezni, hogy nemcsak az aktivizálás, hanem a jogosultságokra épülő szociálpolitika, így a feltétel nélküli alapjövedelem is lehet „kétarcú”, és – még ha más módon is – ugyancsak hozzájárulhat a tartósan munkanélküliek másodrendű állampolgárrá válásához. Az előzőeket úgy lehetne röviden összefoglalni, hogy a kényszerek alkalmazása nem egyeztethető össze az esélyteremtéssel, ugyanakkor, reális alternatívák és szolgáltatások hiányában, az alapjövedelem inkább a léthez, mintsem a teljes jogú társadalmi tagsághoz való jogot garantálná.

Irodalomjegyzék

- BECK, U. (2003): *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba.* Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság Századvég Kiadó, Budapest
- BECK, U. (2009): *A munka szép új világa.* Belvedere Meridionale, Szeged
- BERGMANN, B. R. (2010): Svéd típusú jóléti állam, vagy alapjövedelem – melyik élvezzen prioritást? *Esély*, 5. 68-80.
- CASTEL, R. (1998): *A szociális kérdés alakváltozásai.* Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsanna Alapítvány – Kávé Kiadó, Budapest
- CHAN, C. K. (2004): Placing dignity at the Center of Welfare Policy. *International Social Work*, 47 (2), 227-239.
- COLE, M. (2008): Sociology contra government? The contest for the meaning of unemployment in UK policy debates. *Work, Employment and Society*, 2008, 22 (I), 27-43.
- CSOBA, J. (2010): *A tisztas munka. A teljes foglalkoztatás: a 21. század esélye vagy utópiája?* L' Harmattan Kiadó, Budapest
- DAHRENDORF, R. (1994): *Modern társadalmi konfliktus.* Gondolat Kiadó, Budapest
- ELGARTE, J. (2010): Az alapjövedelem és a nemi szerepek szerinti munkamegosztás összefüggései. *Esély*, 5. 61-67.
- FRASER, N. (1997): *Justice Interruptus: Critical Reflections on the „Postsocialist” Conditon.* New York: Routledge, 1-33.

²⁷ Ilyen például a képesség-szemlélet (capability-approach), amelynek két legismertebb képviselője a közgazdász-filozófus Amartya Sen és a filozófus Martha Nussbaum.

- FRASER, N. (2003): Rethinking recognition: overcoming displacement and reification in cultural politics. In Hobson, B. (ed): *Recognition Struggles and Social Movements. Contested Identities, Agency and Power*. Cambridge University Press, pp. 21-32.
- FRAZER, H. – MARLIER, E. (2010): Minimumjövedelmi rendszerek az EU tagállamaiban. *Esély*, 5. 81-139.
- GORZ, A. (1999): Minimumjövedelem és állampolgáriság. *Szociológiai Figyelő*. November, 108-114.
- HANDLER, J. F. (2003): Social Citizenship and Workfare in the US and Western Europe: From Status to Contract. *Journal of European Social Policy*, 13: 229-243.
- MCDONALD, C. – MARSTON, G. (2005) Workfare as Welfare: Governing Unemployment in the Advanced Liberal State, *Critical Social Policy*, (.25): 374-401.
- MISÉTS, B. (2010): Egy radikális társadalmpolitikai reformgondolat. *Esély*, 5. 3-8.
- MÜCKENBERGER, U.- OFFE, C.- OSTNER, I. (2010): Az állam által garantált alapjövedelem: napjaink szociálpolitikai szükségszerűsége. *Esély*, 5. 42-60.
- PANITCH, V. (2011): Basic income, de-commodification and the welfare state. *Philosophy&Social Criticism*. 37, 935-945.
- PATEMAN, C. (2004): Democratizing Citizenship: Some Advantages of a Basic Income. *Politics&Society* 32, 89-105.
- SEVENHUIJSEN, S. L. (1998): *Citizenship and the Ethics of Care. Feminist Considerations on Justice, Morality and Politics*. Routledge, New York and London
- SEVENHUIJSEN, S. L. (1999): Too Good to be True? Feminist thoughts about trust and social cohesion. *Focaal*, 34. 207-222.
- TÖRÖK, E. (2006): Túlléphetünk-e a bérmunka társadalmán? *Szociológiai Szemle*, 2. 111-130.
- TRONTO, J. C. (1993): *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. Routledge, New York and London
- VANDENBERGHE, F. (2002): Working Out Marx: Marxism and the End of the Work Society. *Thesis Eleven*, 69. May, 21-46.
- VAN PARIJS, P. (1995): *Real Freedom for All. What (If Anything) Can Justify Capitalism?* Clarendon Press, Oxford
- VAN PARIJS, P. (2010): Alapjövedelem: egy egyszerű és erőteljes gondolat a huszonegyedik század számára. *Esély*, 5. 9-40.
- WRIGHT, E. O. (2004): Basic Income, Stakeholder Grants, and Class Analysis. *Politics&Society* 32, 79-87.

Internetes letöltések

- GALSTON, W. A. (2000): What About Reciprocity? A response to „A Basic Income for All” by Philippe Van Parijs. <http://www.bostonreview.net/BR25.5/galston.html>. Letöltés ideje: 2013.03.26.
- PHELPS, E. S. (2000): Subsidize Wages. A response to „A Basic Income for All” by Philippe Van Parijs. <http://www.bostonreview.net/BR25.5/phelps.html>. Letöltés ideje: 2013.03.26.
- SCHARLE-MEDGYESI (szerk.) (2012): *Felemelkedés közös erővel: a tartós mélyszegénység csökkentése célhoz kötött támogatások révén. Zárójelentés 2012. március 12.*
- Haza és Haladás Közpolitikai Alapítvány, Budapest. Forrás: http://www.hazaeshaladas.hu/ftp/elso_tanulmany/tanulmany.pdf. Letöltve: 2012. március 17.
- VAN PARIJS, P. (2000): A Basic Income for All. If you really care about freedom, give people an unconditional income. <http://www.bostonreview.net/BR25.5/vanparijs.html>. Letöltve: 2008. 04.11.